

EGERESI ZOLTÁN

A MOZGALOM A JOGOKÉRT ÉS SZABADSÁGÉRT – ETNIKAI PÁRT BULGÁRIÁBAN*

Délkelet-Európában Bulgária rendelkezik az egyik legnagyobb kisebbségi csoporttal. A lakosságának közel 10%-át kitevő törökség hivatalosan ugyan nem rendelkezik parlamenti párttal, azonban a sajátos bolgár viszonyoknak köszönhetően egy magát liberálisnak deklaráló politikai szervezet, a jelenleg 38 mandátummal rendelkező Mozgalom a Jogokért és Szabadságért (bolgár nevén Движение за права и свободи, török nevén Hak ve Özgürlükler Hareketi – a továbbiakban HÖH) nevű kisebbségi párt képviseli érdekeiket.

A HÖH az elmúlt húsz évben a bolgár pártrendszer egyik legstabilabb pártjának számított, mely máig folyamatos parlamenti jelenléttel rendelkezik. Az 1990 és 2010 közötti periódus alatt a politikai helyzettől függően többször játszotta el a mérleg nyelvét a nagy pártok közötti versenyben; az európai uniós csatlakozás támogatásával és kisebbségi jogok követelésével fontos modernizációs szerepet játszott. A HÖH-nek nagy szerepe van nemcsak a török, de egyéb, főleg muszlim kisebbségek képviselésében, és az elmúlt évek nacionalista támadásai ellenére egyre határozottabban áll ki a törökség és egyéb kisebbségi csoportok mellett.

A párt hátországa: a török népesség és a muszlim kisebbségek

A bulgáriai törökök az 1878–1913 közötti időszakban, a fokozatos bolgár terjeszkedés révén váltak kényszerkisebbséggé. A 20. század folyamán általában bolgár asszimilációs törekvésekkel kellett szembenézniük, melyet rendszeres kitelepítések, családegyesítési törvények kísértek. Ennek köszönhetően több százezer bulgáriai török vándorolt az elmúlt száz év folyamán Törökországba. Az oszmán uralom alatt egyéb muszlim hitű csoportok is megjelentek Bulgáriában; közéjük tartoznak a pomákok (bolgár nyelvű muszlimok) és a muszlim hitű cigányok is.

A török kisebbség és a bolgár társadalom közötti viszonyt elmérgesítette a zsvikovi éra utolsó néhány éve, amikor a kommunista rezsim – hasonlóan Romániához – a nacionalizmus felélesztésével próbált legitimációhoz jutni.

* A tanulmány az OTKA K 82051 sz. kutatási programja keretében készült.

Ez részben 1984–1985 folyamán a „névváltoztatási projektben”,¹ majd 1989 nyarán a „nagy kirándulásban”² csúcsondott ki.

A kemény bolgár akciókat azonban nemcsak a legitimációs válság, hanem védelmi megfontolások is vezették. A 20. század második felében a török kisebbség termékenységé magas maradt a fokozatosan hanyatló bolgárral szemben, ami előrevetítette az etnikai arányok drasztikus eltolódását. Ciprus példája nyomán pedig „ötödik hadoszlopnak” tekintették őket. Ez a diskurzus azóta is visszatér a szélsőjobboldali bolgár pártok retorikájában.

Bulgária nemzetiségi államnak tekinthető.³ Lakosságának a 2001-es népszámlálás szerint 83,9%-a bolgár, a kisebbségek közül a legnagyobb a török, mely a népesség 9,4%-át teszi ki. A törökök két nagy régióban élnek: az északi, Deliormannak nevezett területen (nagyjából a Várna–Rusze–Targoviste–Sumen négyszögben), illetve délen, a Rodope keleti hegyvonulatai között. Az előbbi területen meglehetősen keverten laknak bolgárok és törökök, a nagyobb városokban abszolút kisebbségben vannak, míg az utóbbin a törökök javarészt egy nagy kompakt tömböt alkotnak. A török kisebbség demográfiai mutatói jobbak, mint a bolgároké, azonban az elmúlt húsz évben a folyamatos kivándorlás csökkentette létszámukat, melyet belső gazdasági tényezőkből fakadó szétvándorlás, szórványosodás kísért. A rendszerváltás idejének gazdasági válsága komolyan érintette a török népeiséget, mivel 2001-es adatok szerint 63%-uk falvakban él.⁴ Az elmúlt húsz évben a belső vándorlás révén a törökök nagy számban települtek át eddig csak bolgárok lakta régiókba. Ennek ellenére az 1991-es és 2001-es népszámlálás között lélekszámuk a bolgár népeiségnél kisebb arányban csökkent.

A HÖH szavazóbázisának megvizsgálásához ki kell térni két csoportra, a pomákokra és a muszlim hitű cigányokra is. Az előbbieket a déli török tömb szomszédságában élnek. Létszámukat 150–200 ezer fő közé szokás tenni. A bolgárok és törökök részéről folyamatos a harc az identitásukért: a magukat muszlimként definiálók inkább a törökökhöz húznak. A másik csoport, a nagy népeiségnövekedésen keresztülmenő cigányság szintén fontos bázis a HÖH számára.⁵

További igen értékes szavazóbázist jelent a már vázolt történelmi folyamatoknak köszönhetően a Törökországban élő bulgáriai származású lakosság.⁶ Több tízezeren tartották meg állampolgárságukat, és választások alkalmával mind a törökországi kihelyezett szavazóhelyiségekben, mind buszokkal hazatérve hozzák szavazataikat („választási turizmus”). Az ő mobilizációjuk tehát nem elhanyagolható a HÖH szempontjából.

A bolgár pártrendszer és a HÖH

Az 1989 utáni Bulgáriában egykamarás parlamentet hoztak létre, az NSZK mintájára. Vegyes választási rendszert vezettek be, s 400-ban maximálták a mandá-

tumok számát (200 fő listán, 200 fő pedig kerületi rendszerben kerülhetett be).⁷ 1991-re viszont megváltoztatták a rendszert: 240-re csökkentették a megszerezhető parlamenti helyek számát, és bevezették a 4%-os bejutási küszöböt.

A bolgár rendszerváltás egy belső puccsal vette kezdetét, melynek keretében Petur Mladenov váltotta Todorov Zsivkovot a kommunista párt élén. Az ezt követő események a közép-európai változások mintáját követték. A reformszárny belső győzelmével a Bolgár Kommunista Párt átalakult Bolgár Szocialista Párttá (BSP) 1990 áprilisában, s merőben új programot fogalmazott meg. A lakosság szimpátiáját sikerült megszerezniük, így az 1990-es választásokat a szavazatok 47,2%-ával megnyerték.⁸ Közben a másik oldalon, 1989. november 24-én több, kisebb-nagyobb jobboldali szerveződés Zelju Zelev vezetésével megalakította a Demokratikus Erők Unióját (ODS).

A nagy várakozással ellentétben az első független választásokat a BSP nyerte meg, köszönhetően a nomenklatura pozícióinak és továbbélő hatalmának. A két világháború között meghatározó agrárpártok helyébe lépő Bolgár Agrár Nemzeti Unió nagyon gyengén szerepelt, a Szocialista Párt egyedüli kihívója a Demokratikus Erők Uniója lett. Az 1990-es választásokon lépett színre először a Mozgalom a Jogokért és Szabadságért, mely a szavazatok 6%-ával a negyedik legnagyobb erővé vált a nemzetgyűlésben. Ennek ellenére soha sem sikerült megkérdőjeleznie a BSP–ODS primátusát.

A bolgár politikai palettát ettől kezdve a két nagy párt dualizmusa jellemezte. Az 1991-es választásokon immár az ODS győzött, a HÖH harmadik erőként jutott be a nemzetgyűlésbe. A Dimitrov-kormány támogatójaként a párt jelentős szerepet játszott a gazdasági reformok és a földkérdés rendezése terén. A bizalmatlansági indítványon elbukó kormányt a Berov-kormány követte (1992–1994), mely csak a HÖH támogatását élvezve alakulhatott meg.⁹

Az 1994-es választásokon az ODS súlyos vereséget szenvedett, és baloldali kormány jött létre. A biztató gazdasági fellendülés ellenére 1996-ban súlyos gazdasági válság rázta meg az országot, mely nem maradt politikai következmények nélkül: 1997 áprilisában előrehozott választásokat tartottak, melyet ezúttal az ODS nyert meg, a BSP nagyon gyenge szereplése mellett (az ezután megalakult kormány már négy évig volt hatalmon 1997 és 2001 között). A HÖH ekkor több kisebb párttal koalícióra lépve (monarchisták, zöldek stb.) 7,6%-ot ért el.

Az ODS és BSP váltógazdasága 2001-ben ért véget, amikor egy új szereplő tűnt fel a politikai küzdőtéren, és pár hónapos előkészülettel nagy győzelmet aratott a választáson. E siker egyrészt a Kostov-kormány botrányaira és a párt szétforgácsolódására volt visszavezethető, másrészt arra a körülményre, hogy az ODS nem volt képes a gazdasági fellendülést a társadalom javára konvertálni, mely növekvő munkanélküliséget és alacsony béreket látott. A két nagy párt népszerűségvesztését és a társadalom kiábrándultságát kihasználva az új szereplő, Simeon Szász-Koburg-Gotha megalapította a II. Si-

meon Nemzeti Mozgalmát (NDSV), mely elsőprő győzelmével négy évre megbiztosította a hatalmát.¹⁰ A 2001-es választások a HÖH történelmében fordulatot hoztak. Annak ellenére, hogy a szavazatoknak csak 6,7%-át szerezte meg, kormánykoalícióra került (az NSDV 120 széket szerzett a választáson; a HÖH 21 mandátumával már kényelmes többséget tudhatott a háta mögött a 240 fős nemzetgyűlésben) és megkapta a gazdasági miniszteri, illetve egy tárca nélküli miniszteri posztot.¹¹

A NSDV azonban nem volt képes megőrizni az ölébe hullott hatalmat. A kampányban megígért grandiózus gazdasági tervek nem váltak valóra, mely a lakosság kiábrándulását eredményezte. Továbbá a megjelenő korrupciós botrányok aláásták a kormánypárt népszerűségét. Mindez oda vezetett, hogy a 2005-ös választáson a párt súlyos vereséget szenvedett. A választások a bolgár pártrendszer fragmentálódását eredményezték, megtöbbszörözték a nemzetgyűlési szereplők számát. A legtöbb szavazatot a BSP kapta, 31%-kal, az NDSV csak 19,9%-ot kapott, a HÖH pedig a harmadik erővé lépett elő 12,8%-os eredménnyel. (A 4%-os küszöböt átlépő pártok között a voksok a következőképp oszlottak meg: ODS – 7,7%, ATAKA – 8,1%, Demokraták az Erős Bulgáriáért – 6,4% és Bolgár Nép Uniója – 5,2%).¹² Folytatódott a már korábban meginduló folyamat, az ODS szétesése, illetve látványosan megerősödött a Volen Siderov által alapított szélsőséges nacionalista párt, az ATAKA.

Mivel egyetlen párt sem tudott többséget szerezni, evidenssé vált, hogy koalíciós kormány fog alakulni. Erre végül 2005 augusztusában került sor, amikor a három legtöbb szavazatot megszerző pártnak sikerült megegyeznie. A fragmentálódás a HÖH-nek is kedvezett, mely egyik legjobb eredményét érte el a választásokon. Az alkupozíció javulása révén a HÖH újabb miniszteri posztokat szerezhetett meg, így a katasztrófavédelmi miniszteri (Emel Etem), a környezet- és vízügyi miniszteri (Cevdet Cakarov), valamint földművelésügyi miniszteri (Nihat Tahir Kabil) tárcát. A 2005 és 2009 közötti ciklust is több politikai botrány tarkította, melyet 2008 végén és 2009-ben a gazdasági válság okozta negatív sokk is kísért. Mindez a kormánykoalíció bukásához vezetett, s a Bojko Borisov vezette Összefogás az Európai Bulgáriáért (GERB) nevű párt szerezte meg a 2009-es választásokon a legtöbb szavazatot, és alakíthatott egyedül kormányt. A HÖH ellenzékbe került.

A HÖH-paradoxon: etnikai vagy liberális párt

A Hak ve Özgürlükler Hareketi bolgár pártrendszerben játszott szerepének megértéséhez nélkülözhetetlen a párt kialakulásának vizsgálata, mely az elmúlt húsz évben folyamatosan hatással van a vezetők által meghatározott diskurzusra.

A zsvikovi diktatúra utolsó évtizedének már áttekintett asszimilációs intézkedései kiélezték a törökök és bolgárok közötti ellentétet. A „lábbal szavazókon” kívül megjelent török részről néhány emberjogi szervezet, azonban nagyobb jelentőségre az Ahmed Dogan vezetése alatt álló 1985. december 25-én alapított Bulgáriai Török Nemzeti Felszabadítási Mozgalom tett szert, mely a fegyveres akcióktól sem rettent vissza (Ahmed Dogant le is tartóztatták).

A rendszerváltás idejére minden nehézség ellenére létrejött egy földalati politikai szervezet, mely kiváló alapul szolgált egy későbbi párt létrehozására. Erre 1990. január 4-én került sor Várnában, a párt elnöke Ahmed Dogan lett (jellemző, hogy a pártalapítást heves tüntetések kísérték). A bolgár elit elkövette azt a hibát, hogy nem vállalta fel a bulgáriai törökök megfelelő képviselőt, nem fogalmazott meg vonzó programot. A kommunista utódpart eleve nem szándékozott az előző évek eseményeinek fényében a törökök mellé állni, az OSD pedig megelégedett azzal, hogy emberi jogi törvények hangoztatásával megszerezheti a törökök támogatását.¹³ Akkor azt sem lehetett tisztán látni, hogy a „nagy kirándulás” keretében Törökországba vándorlók közül hányan fognak visszatérni. Ennek köszönhetően a HÖH képviselőit nem hívták meg az 1990 tavaszán zajló kerekasztal-tárgyalásokra.¹⁴

A létrejöttétől fogva folyamatos bolgár ellenszenvvel övezett HÖH első nagy próbatétele a párt bejegyeztetése volt 1990 áprilisában. Az akkor már életben lévő pártokról szóló törvény megtiltotta a vallási, nyelvi vagy etnikai alapon történő pártalapítást. Ez a Mozgalom a Jogokért és Szabadságért programjának átalakítását követelte meg. A további problémák megelőzése végett a HÖH liberális pártként definiálta magát, mely az emberi jogokat, a diszkriminációmentességet állította programjának középpontjába. Mindez természetesen nem jelentette volna a párt gond nélküli bejegyeztetését: annak elfogadását belpolitikai okokban kell keresnünk. A még hatalmon lévő BSP-nómenklatúrának érdekében állt a jobboldali erők megosztása, mivel valószínűsíthető módon a törökök az ODS-re adták volna szavazataikat az 1990-es választások alkalmával.

Várakozásaikban részben csalódniuk kellett; ugyan a törökök valóban nem az ODS-re adták voksukat, azonban egy erős török párt jött létre, mely a Demokratikus Erők Unióját támogatta. Ezután a BSP-nek már sértette érdekeit a HÖH tevékenysége. Mint láttuk, 1991 után az ODS-kormányok állandó támogatója volt egy háromszereplős parlamentben.

Ez komoly támadáshoz és alkotmányos válsághoz vezetett, melyhez jogalapot az alkotmány a már említett párttörvénnyel összecsendő passzusa szolgáltatót. 1991. október 8-án 93 szocialista képviselő fordult az alkotmánybírósághoz, arra kérvén, hogy etnikai jellege miatt nyilvánítsa alkotmányellenesnek a HÖH-t. Az „alkotmányi nacionalizmus” ellenére az alkot-

mánybíróság (hosszas viták és kiélezett szavazás után, 6:5-ös szavazati arányban) 1992. április 21-én a Mozgalom a Jogokért és Szabadságért fennmaradása mellett döntött.¹⁵

A pártalapítással a bulgáriai törökség életében eljött az első alkalom, hogy saját politikai képvisellettel rendelkezzen. A korábbi évtizedekben (akár a két világháború között) ugyan kerültek török képviselők a parlamentbe, azonban valamely nagy párt tagjaként, nem kifejezetten „nemzeti” célokat követve. Ugyan a fentebbi körülmények megtiltották a HÖH számára, hogy tisztán török pártként lépjen fel, de ezzel képessé vált szélesebb réteget megszólítani, és a kisebbségi jogok felvállalásával a többi – elsősorban muszlim – csoportot is meg tudta nyerni. Az alkotmánybírósági döntés óta más pártnak sem sikerült meggyökereznie, hiszen minden kísérletet visszautasítanak a hatóságok (a macedónok évek óta próbálkoznak saját pártjuk megalakításával). Ez további előnyökhöz juttatja a pártot. A nacionalistább szárny kiválásával a Dogan-kör helyzete tovább erősödött, a bolgár törvények pedig eleve lehetetlenné teszik, hogy a szavazócédulákon más török (kisebbségi) párt jelenjen meg alternatívaként.

Választások – a HÖH szereplése 1990–2009 között

A bevezetőben már felvázolt demográfiai-történelmi adottságok miatt a HÖH jelentős és megbízható szavazóbázissal rendelkezik. Köszönhetően a pártprogram liberális, átfogó jellegének, a párt vezetői egyszerre szólhatnak a törökökhöz, illetve a bulgáriai muszlimokhoz. Továbbá a Törökországban élő, de bolgár állampolgársággal rendelkező törökök is jelentős szavazóbázissal szolgálnak (a nagy sikert hozó 2009-es választásokon a külföldről érkező szavazatok meghaladták a 80 ezres számot).

Ennek köszönhetően az elmúlt két évtizedben a HÖH a bolgár pártrendszer egyik legstabilabb szereplője lett, s általában a harmadik legjelentősebb erőként szerepel a választásokon.

1. táblázat

A bulgáriai választások eredményei 1990–2009¹⁶

Választások	1990	1991	1994	1997	2001	2005	2009
Szavazatok száma	463 000	418 168	283 094	323 429	340 395	467 400	610 521
Szavazatok aránya (%)	7,40	7,55	5,44	7,60	7,45	12,81	14,45
Megszerzett székek száma	23	24	15	19	21	34	38
Összes megszerzhető mandátum száma	400	240	240	240	240	240	240
Választási részvételi arány (%)	90,80	83,87	78,05	62,93	67,03	55,76	60,20

Az elmúlt másfél évtizedben a szavazatok folyamatos növekedését látjuk. A 2005-ös és 2009-es választások alkalmával a török lakosság arányánál jóval nagyobb szavazatarányt sikerült elérnie. Ebben nagy szerepet játszik, a demográfiai bázis megőrzésén-növelésén túlmenően (cigány szavazók megnyerése), a szélsőséges nacionalista pártok megerősödése a bolgár politikai palettán. Az általuk hangoztatott török- és cigányellenes diskurzus e kisebbségek nagyobb politikai mobilizációjával jár. A HÖH választási kampánya is erre reflektálva alakult át: míg a 2000-es évek elején az EU-csatlakozás állt a középpontban, addig mostanra erőteljesen a nemzeti-vallási mozgósítás vált meghatározóvá. Ez utóbbi különösen a 2009-es választások idején érződött, amikor mindkét oldal komoly szimbolista politikát folytatott: az ATAKA retorikájában az oszmán hadsereg 19. századi kegyetlenkedései, míg a HÖH-nél a névváltoztatási projekt és a bolgár elnyomás jelent meg. Az eredmények azt tükrözik, hogy az etnikai ütőkártya elővétele a nacionalista pártok részéről a HÖH megerősödésével járt.

Mint az előző fejezetben említettük, a HÖH sikereihez az is hozzájárul, hogy nem születhet valós alternatíva a bulgáriai török társadalmon belül. Ennek ellenére több kísérletet láthattunk az elmúlt két évtizedben. Az első próbátételre a HÖH megalakításának környékén került sor, amikor a nacionalista szárnyat vezette Adem Kenan etnikai pártot akart alapítani. A bolgár politikai realitásokat felismerő Dogannak sikerült akarátát érvényesítenie, ami szakításhoz vezetett. A pártból hamarosan ki is lépett Adem Kenan, s etnikai pártként megalapította a Török Demokratikus Uniót, melyet azóta sem ismertek el a bolgár hatóságok. A párton belüli második törésre 1998-ban került sor. Akkor Güner Tahir hagyta el a pártot, és hasonló értékrendet és célokat követve hozta létre a Nemzeti Mozgalom a Jogokért és Szabadságért nevű alakulatot. Azonban ez sem volt képes valós ellenpólust alakítani (2001-ben már nem is indult). Egy másik párt, a volt főmufti, Nedim Gendzev által 1993-ban alapított Igazság Demokratikus Pártja sem ért el komolyabb eredményt (2005-ben már ez a párt sem indult a választásokon).¹⁷

2009 szeptemberében Yuzeir és Ali Yuzeirov vezetésével újabb párt jött létre, Muszlim Demokratikus Unió néven. A pártalapítást az etnikai-vallási pártok megalakítása körüli szokásos polémia kísérte. Novemberben a pártalapításhoz szükséges 5000 aláírás összegyűjtése végett Plovdiv cigány lakosai között is kampányba kezdett a testvérpár. A pártalapítási kísérlet minden igyekezet ellenére elbukott.

Nem adták fel törekvésüket és 2010 tavaszán új pártot kezdtek el szervezni OTOMAN néven. Az oszmán múlttal összecsengő párt neve valójában „Unió a toleranciáért, a felelősségért, az erkölcsért és alternatív fejlődésért” nevet takarja. A 2009-es kísérlethez hasonlóan ez is elbukott, és Yuzeirovékat pénzbírságra ítélték.

A HÖH programja és érdekérvényesítése

A HÖH a fentebbi változások ellenére továbbra is liberális pártként definiálja magát (*de jure* a bolgár alkotmány miatt túl nagy mozgástere nincs). Tagja a Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért nevű liberális európai parlamenti pártnak (a 2009-es EP-választásokon három jelöltet sikerült Brüsszelbe juttatnia). Pártprogramjában a kisebbségek jogainak és a jogállamnak a védelmét nevezi meg fő célként.¹⁸

Az elmúlt húsz évben a HÖH politikai tevékenységét két nagyobb kérdés tematizálta. Ezek központi eleme a kisebbségek jogainak védelme és az EU-diskurzus. A magát liberális pártként definiáló HÖH megalakulásától fogva a kisebbségek védelmét tekintette a legfontosabb céljának. A rendszerváltás éveiben megtörtént a Törökországból hazatérők visszafogadása (még 1989 őszén visszatért a menekülteknek körülbelül a fele), és a török kisebbség státuszának javulása. 1990 folyamán (a törökök demonstrációinak hatására is)¹⁹ elfogadták a bolgárosított nevek visszaváltoztatásáról hozott törvényt, mely a kisebbségek egyik legnagyobb sérelme volt. A HÖH vezetőjéről Dogan-törvényként elhíresült oktatási törvény lehetővé tette a török nyelv általános és középiskolai oktatását. E reformokat a bolgár nacionalisták heves ellenállása kísérte. Mint már láttuk, a szakítópróbát az alkotmánybíróság ítélete jelentette, mely végül a Mozgalom a Jogokért és Szabadságért helyzetének stabilizációjával járt. A törököknek adott jogok folyamatosan bővültek az elmúlt két évtized folyamán: az oktatás mellett a tv-híreket törökül is meg lehet hallgatni. A legfontosabb probléma pedig immár nem a török kérdés (noha az ATAKA rendszeresen felhívja a társadalom figyelmét a török veszélyre, és erősen ellenzi Törökország esetleges európai uniós csatlakozását),²⁰ hanem a cigánység integrációja, amely viszont a délkelet-európai problémakörbe illeszkedik.

Az 1990-es évek derekától a HÖH elkötelezte magát az ország EU-csatlakozása mellett, annak egyik legfőbb szószólója lett (a többi párthoz hasonlóan ez került a 2000-es évek retorikájának, választási kampányainak középpontjába). Ezzel folyamatos támogatását adta az 1997-ben hatalomra kerülő ODS-nek, mely hamarosan érezte hatását. A csatlakozási feltételeknek megfelelően a bolgár kormány még 1997-ben aláírta, és 1999-ben a nemzetgyűlés megszavazta az *EiT Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt*, illetve a *Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját*. Azóta sem született Bulgáriában kisebbségi törvény. A 2000-es évektől újra megerősödött a kisebbségi retorika a HÖH berkein belül. Ez a többségében törökök lakta Kardzsaliban elszenvedett 1999-es választási vereségre vezethető vissza. A párt hatodik, 2006-ban tartott kongresszusán megerősítették elköteleződésüket az etnikai, vallási kisebbségek és a társadalom békés egymás mellett élésének megteremtése, az európai normákkal összhangban lévő jogok biztosítása mellett.²¹

A második nagyobb problémakört a törökök számára fontos gazdasági pozíciók védelme adja. Annak a körülménynek köszönhetően, hogy a török népesség jelentős része a mezőgazdaságban dolgozik, a rendszerváltás okozta gazdasági sokk negatívan érintette őket. A törökök lakta régiók kivétel nélkül lehanyaglottak, különösen igaz volt ez a dohánytermeléséről híres Kardzsalíróról, ahonnan törökök tízezrei települtek át Törökországba az 1990-es évek folyamán. Néhány, törökök lakta régióban a munkanélküliségi ráta elérte a 40%-ot.²² A HÖH-nek az 1992 tavaszán megszavazott földtörvény vitájakor sikerült a török kisebbség jelentős részét adó kisparaszti réteg érdekeit szolgáló módosításokat elfogadtatnia.²³ A főleg déli területeken, dohánytermesztésből élő török népesség gazdasági védelme miatt a nagy cigarettagyártó állami vállalat, a Bulgartabak privatizációja állandó polémia tárgya. A HÖH folyamatosan meggátolja a vállalat eladását, noha a gazdasági megfontolások ezt követelnék. Az ok egyszerű: a Bulgartabak veszi fel a kisbirtokos törökök dohányleveleit, és egy esetleges privatizációt követő racionalizáció sokak számára a biztos kereset elvesztésével járna, ami növelné az amúgy is jelentős kivándorlást. Legutóbb 2005-ben vétózták meg a vállalat eladását a British American Tobaccónak, ami az Európai Unió rosszallását és több bolgár párt kritikáját vonta maga után.²⁴

Konklúzió

A bolgár pártok által a rendszerváltáskor kihagyott lehetőség miatt, és a már felvázolt történelmi kontextusnak köszönhetően, a hagyományos etnikai-vallási törésvonalak mentén szerveződött meg egy kisebbségi párt Bulgáriában. A sajátos bolgár alkotmányos adottságok miatt a HÖH kénytelen burkoltan etnikai pártként bekapcsolódni a pártversenybe. Az 1991–1992-es „alkotmányos válság” megmutatta helyzetének kényes voltát. A liberális elvek ellenére a társadalom török pártnak tekinti, noha nemcsak a török, hanem más kisebbségek felé is képes volt nyitni. Az elmúlt tíz év során folyamatosan növelte szavazatainak számát, és a török kisebbség arányát messze meghaladó eredményeket is elért.

A bolgár jogszabályok pedig szinte bebetonozzák a helyét; kevés a valószínűsége annak, hogy egy kisebbségi párt jönne létre és megosztaná a bulgáriai török szavazótábor – ezt maguk a hatóságok nem engedik. A kisebbségi párt relevanciája az elmúlt húsz évben nem kérdőjeleződött meg. Megfelelő kihívója a bolgár pártok részéről nem érkezett, az erősödő nacionalista diskurzus miatt (a GERB szintén ellenfélnek tekinti a HÖH-t) az elmúlt években folyamatos a törésvonal elmélyülése, mely a Mozgalom a Jogokért és Szabadságért szavazatainak növekedésével jár.

A jegyzetekben nem hivatkozott, felhasznált irodalom

- BIRNIR, Jóhanna Kristín: Divergence in Diversity? The Dissimilar Effects of Cleavages on Electoral Politics in New Democracies, *American Journal of Political Science* 2007, Vol. 51. No. 3., 602–619. p.
- CROWE, David M.: Muslim Roma in the Balkans, *Nationalities Papers* 2000, Vol. 28. No. 1., 93–128. p.
- EMINOV, Ali: *Turkish and other Muslim minorities of Bulgaria*, London, 1997.
- MILLARD, Francis: *Elections, Parties, and Representation in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2004.
- GEORGIEVA, Tsvetana: Pomaks: Muslim Bulgarians, *Islam and Christian-Muslim Relations* 2001, Vol. 12. No. 3., 303–316. p.
- KŐSZEGI Margit: Bulgária muzulmán lakossága az ezredfordulón, *Pro Minoritate* 2008. tél, 154–171. p.
- MELONE, Albert P.: Bulgária's National Roundtable Talks and the Politics of Accommodation, *International Political Science Review* Vol. 15. No. 3., 257–273. p.
- POULTON, Hugh: *The Balkans: minorities and states in conflict*, London, 1994.
- SPIROVA, Maria: Europarties and Party Development in EU-Candidate States. The Case of Bulgaria, *Europe-Asian Studies* 2008, Vol. 60. No. 5., 791–808. p.
- SPIROVA, Maria: *Political Parties in Post-Communist Societies*, Palgrave, New York, 2007.

Jegyzetek

- 1 A névváltoztatási projekt a nevek bolgárosítását tűzte ki célul, ami elsősorban a muszlimok, s azon belül a legjelentősebb csoport, a törökök ellen irányult. Az erőszakos akciók során fegyveres összecsapásokra is sor került a Rodope térségében.
- 2 1989 nyarán, megkapván az ún. világtűlevelet, kb. 300–350 ezer török hagyta el az országot és menekült Törökországba. A következő években, a rendszerváltás alatt, jelentős részük visszatért szülőföldjére.
- 3 Vö.: az államok nemzeti kategorizálását SCHÖNBAUM Attila: A kisebbségi pártok az európai pártrendszerekben, In: SZARKA László – VIZI Balázs – TÓTH Norbert – KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Tér és terep, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének Évkönyve 7., Gondolat Kiadó, Budapest, 2009, 35–36. p.
- 4 National Statistical Institute, 2001.
- 5 A bulgáriai cigányok létszáma körül is nagy a bizonytalanság. 2001-ben 370 ezer főre tették számukat, azonban jelenleg a 600–700 ezer főnél nagyobb népesség tűnik elfogadhatónak. Ennek kb. 44%-a muszlim, ami 300 ezer lakost jelent. Ezzel meghaladják a pomákok létszámát, és a második legnagyobb bulgáriai muszlim közösséget alkot-

- ják. A bulgáriai muszlimok számát 2001-ben 12,5%-ban határozták meg a népszámlálás adatai alapján.
- ⁶ Számukat egyes becslések fél millióra teszik.
- ⁷ CSIKHELYI Lenke: Bulgária, In.: *Európai politikai rendszerek*, Osiris, Budapest, 2004, 124. p.
- ⁸ BIDELEUX, Robert – JEFFRIES, Ian: *The Balkans: A post-Communist history*, Routledge, London, 2007, 96. p.
- ⁹ *Uo.*, 101. p.
- ¹⁰ STOYANOV, Dragomir: The Impact of EU Integration on the Bulgarian Party System, In.: *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, 2006, 196. p.
- ¹¹ BIDELEUX – JEFFRIES: *i.m.*, 112. p.
- ¹² *Uo.*, 120. p.
- ¹³ GANEV, Venelin I.: History, Politics, and the Constitution: Ethnic Conflict and Constitutional Adjudication in Postcommunist Bulgaria, *Slavic Review* 2004, Vol. 63. No. 1., 70. p.
- ¹⁴ RECHER, Brend: State Control of Minorities in Bulgaria, *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 2007, Vol. 23. No.3., 354. p.
- ¹⁵ GANEV: *i.m.*, 89. p.
- ¹⁶ CAPELLE-POGĂCEAN, Antonella – RUGARU, Nadège: En quoi les «partis ethniques» sont-ils «ethniques»? Les trajectoires du MDL en Bulgarie et de l'UDMR en Roumanie, *Questions de Recherche / Research in Question* 2008, N° 25, 47. p.
- ¹⁷ *Uo.*, 48. p.
- ¹⁸ Forrás: HÖH honlapja: <<http://www.dps.bg/tr/onemlibelgeler.aspx#>> (letöltve: 2010. 10. 25.)
- 1) A társadalom minden tagja jogainak és szabadságának tiszteletben tartása, a követendő és biztos nemzeti politika létrehozása által a bolgár állampolgárok közötti megegyezés, egység és egyenlőség elérése.
- 2) A nemzeti életben, nemzetközi elveknek és normáknak megfelelően az egység megteremtése a Bolgár Köztársaságban élő kisebbségek jogainak és szabadságuk biztosítása végett.
- 3) Olyan törvények és szociális garanciák elérése, melyek szavatolják a társadalom minden tagjának szabadságjogait és szociális biztonságát, törvény előtti egyenlőségét, az etnikai és vallási hovatartozásra való tekintet nélküli.
- 4) Az ország megyei és járásai közötti jólét és stabil fejlődés megteremtése, illetve a különböző területek közötti fejlődésbeli egyenlőtlenések megszüntetése.
- ¹⁹ MICZOV, Jordán: The Post-Communist Transition in Bulgaria: the Emergence and Consolidation of the Multi-Party System between 1989–1991, In: *After Twenty Years...*, Terra Cognita, Budapest, 2010, 198. p.
- ²⁰ Rendszeresen visszatérő problémája a második balkáni háború áldozatainak az akkor a törökök által elrabolt javak miatti kártérítés. Ez az elmúlt években többször váltott ki komoly politikai feszültséget Ankara és Szófia között.
- ²¹ CAPELLE-POGĂCEAN – RUGARU: *i.m.*, 62. p.

²² HÖPKEN, Wolfgang: From Religious Identity to Ethnic Mobilisation. The Turks of Bulgaria before, under and since Communism, In: *Muslim Identity and the Balkan State*, szerk.: POULTON, Hugh - TAJI-FARUKI, Suha, Hurst, London, 1997, 80. p.

²³ CAPELLE-POGĂCEAN - RUGARU: *i.m.*, 56. p.

²⁴ *Uo.*, 57. p.